

Arábia és környéke viszonyai

- Perzsia
 - Szászánida dinasztia: hatalmas birodalom
 - zoroasztrianizmus államvallás
 - erős, központosított közigazgatás
 - vallási türelem
 - tudomány, kultúra (dzsundisápúri akadémia: hellenisztikus kultúra)
- Jemen: Dél-Arábia
 - i.e. 950-115: Sába - virágzó kereskedelem, tömjén
 - 6. századig: Himjarita dinasztia
 - 4. században abesszinek elfoglalják, majd perzsa segítséggel ismét önálló lesz
 - uralkodók áttértek a judaizmusra
 - 480: Kinda törzsszövetség Közép-Arábiában: jemeni kísérlet kereskedelmük megvédésére (529-ben Lakhmidákkal folytatott háborúban szétesik)
 - 520 körül: abesszinek elfoglalják
 - 570 körül perzsák elizik abesszineket - iszlám hódításáig perzsa tartomány
- Abesszinia: monofizita kereszténység
- arab törzsek
 - i.e. 854: arab név asszír ékírásos táblán: sivatagi nomád beduin
 - Hérodotosz: Arábia az utolsó déli lakott terület, lakói arabok
 - Tasso
 - sémi népek
 - Ábrahám - Iszmáíl (zsidók: Izsák)
 - nomád állattenyésztés: nagycsaládok - nemzetségek - törzsek - élükön férfiak tanácsa - sejk
 - törzsek egymás elleni támadásai: törzsszövetségek
 - murú: becsület, bátorság, férfiasság, vendégszeretet, nagylelkiség
 - költészet
- zsidó törzsek: Jaszrib, oázisok
- arab "ütközőállamok", Dél-Arábiából északra vándorolt nomád törzsek, védelem nomádokkal szemben
 - Ghasszanidák (Bizánc, 529-től) - Kelet-Jordánia, felveszik a kereszténységet -
 - Lakhmidák (Perzsia, 3. sz.) - Mezopotámia
 - 6-7. sz. fordulóján mindkettőt megsemmisítik
- Mekka egyre fontosabb szerepe

Arnold Toynbee: A Study of History
12 kötet, 1933-1961

- elhatárolja magát Spenglertől: nincs állandó alapséma
- alapkategória a civilizáció
- primitív társadalmak (statikus) - magasabb (higher) társadalmak (dinamikus), vagyis civilizációk
- civilizációk keletkezése:
 - primitív társadalmakból (dinamikussá válnak)
 - megelőző civilizációból (proletariátus szembe fordul a hatalmat kézben tartó, "teremtő erejét vesztett" kisebbséggel)
- civilizációk mozgatója: kihívás és válasz koncepció (sem túl gyenge, sem túl erős)
- civilizációk fejlődési fázisai: növekedés, megroppanás, bomlás
 - növekedés: különböző kihívásokra sikeres válaszok
 - bomlás: egy kihívásra sikertelen válaszok, hullám-mozgás, erőrekapás
- megroppant civilizáció:
 - teremtő kisebbségből uralkodó kisebbség
 - hatalom megőrzése erőszakkal
 - társadalom egysége megbomlik
 - "egyetemes állam": egység erőszakkal
- a világtörténelemben 21 (másutt 26) civilizáció, eddig elpusztult 16, napjainkban 10, ebből 3 (polinéz, nomád, eszkimó) agonizál
- 7 élő civilizáció, a 6 nem nyugati már a nyugattal való ütközés előtt megroppant - átmentek "egyetemes állam" fokozatán
 - ortodox kereszténység Közel-Keleten: Ottomán Birodalom
 - ortodox kereszténység Oroszországban: 15-16.sz.: Moszkva és Novgorod egyesülése
 - hindu: Mughal Birodalom és brit uralom
 - távol-keleti kínai ág: Mongol Birodalom
 - távol-keleti japán ág: Tokugava szogunátus
 - iszlám: pán-izlám mozgalom
 - nyugati: még nincs egyetemes állam
- nyugatosítás ellentmondásai, "világállam" szükségessége

A civilizáció és kultúra-fogalom eredete

I. Kultúra - "cultura" - "colere" (mívelni, meg- illetve kimívelni)

- konkrét, anyagi (föld)
- elvont (lélek, szellem)
- Cicero - "cultura animi - philosophia est"
- középkor: Szent Ágoston Vallomásai: kultúra - Isten
- reneszánsz: Hobbes: Leviatán: gyermeknevelés

Kultúra, kulturáltság = míveltség

angol - francia - német nyelvek

II. Civilizáció - "civilitas" - polgárosodás, viselkedés, szokások "finomodása" - Franciaország

- 16. sz. "civilizál", "civilizált"
- Mirabeau márkí: civilizáció = erkölcs, jó modor, udvariasság
- Giambattista Vico: civilizáció - társadalom

civilizáció - barbárság

francia - angol (civility helyett) - német (Bildung mellett)

19. sz. elejétől többes szám is

Filozófia

- 9-10. század: görög filozófiai munkák lefordítása
- filozófusok is iszlám alapján: ugyanazok az elvek, csak más módszerek
 - vallás: kinyilatkoztatás, nagy tömegek számára
 - filozófia: bizonyítás, szik kör
- Kindi (†873): az "arabok filozófusa", mutazilita: természettudomány, orvostan, zene, harmónia "emberi" és "isteni" tudomány között
- Ibn Sziná (Avicenna, †1037): filozófia és orvostan
- Ibn Bádzsa (Avempace, †1138): ember eljutása az intellektushoz, emberi szellem tökéletesítése
- Ibn Tufayl (†1185): A virrasztó fia: Robinson Crusoe előde: Philosophus autodidactus: elhagyott sziget, ismeretek, elmélyülés - általános felé - világegyetem - Istennel való egyesülés
- Ibn Rusd (Averroes, †1198): a legnagyobb peripatetikus (Arisztoteleánus) filozófus
 - "Arisztotelesz értelmezte a természetet, Averroes értelmezte Arisztoteleszt"
 - Ibn Sziná, al-Ghazálí bírálata: Taháfut at-taháfut (Az inkoherenca inkoherenciája, Destructio destructionis): kalám logika fogyatékoságai
 - értelem egysége, érzékiség legyőzése
 - vallás és filozófia között nincs ellentét, ha valaki számára megközelíthetetlen a cáfolhatatlan bizonyíték útja (filozófia), az igazságot vallás formájában kell elfogadnia
 - a kinyilatkoztatás útján szerzett tudás az értelemmel szereshető tudás kiegészítője
- Mose bin Maymún (Maimonidész †1204): zsidó ujplatonikus gondolkodó, csillagász, teológus, orvos, filozófus, arab nyelven
 - A tévelygők útmutatója: hit és ráció összeegyeztetése
- természettudományok: föld gömb alakja, szélességi és hosszúsági fokok, algebra, orvostudomány (fertőző betegségek érintkezéssel terjednek), kémia, botanika

Islám rendszerének kialakulása

- források:
 - Korán (recitáció):
 - isteni kinyilatkoztatások - Gábriel közvetítésével 20 év alatt
 - lejegyzése Abu Bakr alatt, négy változat, Oszmán 3 fős bizottság: egy autentikus
 - 114 szúra, leghosszabb a második (286 vers)
 - 90 szúra mekkai, 24 medinai
 - öröktől fogva létezik (ortodox), Allah által teremtett (mutazila)
 - magyarázatok (tafszír)
 - hagyományok
 - hadisz (elbeszélés, közlés): Mohamed szóbeli közlései, nyilatkozatai, két rész:
 - láncolat
 - maga a közlés
 - 9. sz.: hat nagy hadisz-gyűjtemény, legismertebbek: Bukhári (600 000 hadísból 9000), Muszlim
 - szunna (Mohamed és kísérete gyakorlata) - ez a tágabb
 - közmegegyezés (idzsmá) - vallástudósok (ulemá) és vallásjogi tudósok (fuqahá) szerepe
 - analógia (qijász) - precedens
 - a hadisz követői - az önálló vélemény (raj) követői
 - eredeti gondolkodás, véleményalkotás (idzstihád)
 - autentikus forrásokkal (Korán és szunna) nem alátámasztható esetek
 - sokak szerint a harmadik fő forrás
 - síita iszlám: mudzstahidok - muqallidok (taqlíd)
 - 9-10. sz.: idzstihád kapui bezárultak: iszlám ortodoxia
 - újítás - bidaa (újdonosság - eretnokség) - jó és rossz bidaa

Islám totalitása

- Islám - muszlim
 - szalima (épnek, biztosnak lenni); aszlama (deklarálni, hogy valaki elkötelezett Allah akaratának); iszlám (alávetés - Isten akaratának), muszlim
 - szalám - béke
 - az egész világ muszlim - minden Isten akarata szerint, minden hatalom és szuverenitás Allahé
 - emberek Isten földi helytartói (khalifat Allah)
 - mohamedán - helytelen; muzulmán; "mozlim"
 - mindenki közvetlen kapcsolatban Istennel - nincsenek papok
 - vallási értelmiség: vallástudósok (ulamá) és vallásjogi tudósok (fuqahá)
- Komplex rendszer, több mint vallás
 - vallás
 - etikai normarendszer ("magatartási kódex")
 - gazdasági és társadalmi doktrina
 - jogrendszer
 - kormányzási és politikai rendszer
 - civilizáció és kultúra
- Tawhíd - sirk
 - Alapelv: tawhíd: (isteni) egység (Korán 112): Isten egy
 - személyében (nincs sem több Isten, sem több személy)
 - attribútumaiban (egyetlen élőlény sem rendelkezik Isten tökéletességével és végtelenségével)
 - tetteiben (senki sem cselekedheti azt, amit Isten)
 - Tawhíd ellentéte a sirk: "társítás", politeizmus (Szentháromság is)
- Kalima ("szó", kalimat Allah - "Isten szava")
 - "Nincs Isten Allahon kívül, Mohamed Allah prófétája"
 - saháda, tanuságtétel: a kalima elfogadása: iszlám első és legfontosabb pillére

Samuel Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása

- hidegháború utáni világ: a világpolitika sokpólusú, sokcivilizációjú
 - helyi politika: etikumok politikája,
 - világpolitika: civilizációk politikája
- különböző magyarázó paradigmák (4) - civilizáció-központú
 - egységesülés erői gerjesztik a kulturális elkülönülést
 - fő megosztottság: nyugati "egy" - nem nyugati "sok"
 - fő szereplők nemzetállamok, de civil-kult. tényezők
 - világ anarchisztikus, de fő konfliktusok civil.közt
- az emberiség történelme a civilizációk története
- civilizáció = legtágabb kulturális entitás, a legnagyobb "mi"
- összetevői: vallás, nyelv, történelem, szokások, intézmények, emberek szubjektív önazonossága
- hosszú élettartam, halandóság
- fő civilizációk: kínai (konfucianus + Délkelet-Ázsia, Korea, Vietnam), japán, hindu, iszlám, ortodox, nyugati (sokak szerint európai, észak-amerikai, latin-amerikai), latin-amerikai, afrikai (vitatott)
- 1500 után nemzetközi rendszer nyugati meghatározottságú
 - technikai eredet
 - szervezett erőszak
- 20. században nemzetközi rendszer sokcivilizációjú: kölcsönös egymásra hatások, Nyugat: két féluniverzális államszervezet (egyetemes állam)
- egyetemes civilizáció nincs
 - bizonyos alapértékek és alapintézmények közösek
 - civilizált társadalmak közös vonásai
 - davosi kultúra - kevesebb mint 1 százalék vagy ezrelék
 - nyugati fogyasztói- és tömegkultúra
 - globális kommunikáció
 - egyetemes nyelv: angolul beszélők 1958: 9,8%; 1992: 7,6% - a kultúraközi kommunikáció eszköze - saját kulturális identitás fenntartása
 - egyetemes vallás: valószeretlen

Huntington

- a Nyugat fő vonásai:
 - klasszikus örökség (görög filozófia, racionalizmus, római jog, latin nyelv, keresztény vallás)
 - katolicizmus és protestantizmus
 - európai nyelvek (sok nyelv)
 - spirituális és világi különválasztása
 - jog uralma
 - pluralizmus
 - képviseleti testületek
 - individualizmus
- a Nyugathoz (a modernizációhoz és a nyugatiasodáshoz) való viszonyulás
 - elutasítás (sokáig Japán és Kína)
 - kemalizmus (teljes nyugatiasodás)
 - reformizmus (modernizáció nyugatiasodás nélkül)
- a Nyugat domináns pozíciói - a Nyugat hanyatlása
 - lassú folyamat, első szakaszban tart
 - nem egyenes vonalú, először európai, majd amerikai rész hanyatlása
 - források feletti ellenőrzés csökkenése
 - terület és népesség (1920: 25,5 m négyzetmérföld, 1993: 12,7 m; 1900: világ népesség 30%-a, 1993: 13%)
 - gazdasági teljesítmény: 7 legnagyobb gazdaság közül 4 nem nyugati (Japán, Kína, Orosz o, India)
 - katonai potenciál: egyenletesebb
 - a nyugati dominancia kora a végéhez közeledik
- őshonosodás, re-tradicionalizáció (demokrácia-paradoxon)
- közös civilizáció - együttműködés megkönnyítése
 - kulturális identitás - konfliktusok kulturális csoportok között
 - identitás másikkal való viszonyban, kommunikáció révén másik megismerése
 - civilizáció és hatalom
- nemzetközi konfliktusok:
 - uralkodók között
 - államok között
 - ideológiák között ("melyik oldalon állsz?" - változtatható)
 - civilizációk között ("ki és mi vagy te?" - nem változtatható)
- miért a civilizációk közötti törésvonalak a legfontosabbak
 - civilizációs különbségek alapvetőek, legvéresebb konfliktusok
 - világ összezsugorodik, kapcsolat civil. közt - civil. tudatot erősíti
 - modernizáció - identitásválság - ellenreakció (vallás, fund.)
 - Nyugat kettős szerepe: hatalma csúcsa, nem nyugati társadalmak: vissza a gyökerekhez
 - kulturális különbségek nehezebben kibékíthetők
 - gazdasági regionalizálódás: azonos civil. megkönnyíti

Huntington-kritikák

- államok maradnak a világpolitika legfontosabb szereplői
- civilizációs konfliktusok évezredek
- konfliktusok zömének a háttérben gazdasági, társadalmi, politikai vagy más érdekek, nem civilizációs törésvonalak mentén
- ugyanez érvényes a civilizációsna tinő konfliktusokra is (Öböl-háború nem civilizációs)
- civilizációkon belüli konfliktusok
- civilizációk nem egységesek: politikai, ideológiai, gazdasági törésvonalak
- nem a civilizációk ellenőrzik az államokat, hanem fordítva
- alábecsüli a modernitást és a szekularizációt (India nem lesz hindu állam)
- demokrácia és piacgazdaság világméretű terjedése
- nyugati értékek nem csak a nyugati civilizáció értékei, hanem a (gazdasági) fejlődés velejárói (= a fejlődés szükségszerűen együtt jár a nyugati értékek átvételével)
- a világ politikai és geopolitikai vonalak mentén fragmentált marad
- a civilizációt és a kultúrát az etnikai identitáshoz köti - ideológiai konstrukció
- kulturális determinizmus
- spengleri pesszimizmus
- globalizáció cáfolja Huntington téziseit
- az új paradigma által motivált politikák nem különböznek a régitől
- fenn kívánja tartani a nyugati hegemóniát
- elkerülhetetlennek tartja a civilizációs konfliktusokat

Az iszlám mint civilizáció

- adatok
 - több mint 1 milliárd fő, 33 országban többség, több mint 10 országban a lakosság egyharmada, sok országban (Német o., Francia o., Britannia, Bulgária, India, Kína, közép-afrikai országok) sok milliós kisebbség
 - Indonézia (219 m), Pakisztán (144 m), Banglades (130 m), [India (130 m)], Egyiptom (71 m), Török o. (67 m), Irán (66 m), [Nigéria (55 m)], 21 arab ország együtt 265 m
 - Iszlám Konferencia Szervezete: 57 tagállam, három megfigyelő
 - iszlám a kereszténység mellett a második legnagyobb világvallás - legdinamikusabban növekvő (népszaporulat, áttérés)
 - az iszlám (a kínai mellett) a legnépesebb civilizáció
 - a nyugati (24,2%) után a második legnagyobb részesedés (21,1%) a világ területéből
- alrendszerei
 - közel- és közép-keleti
 - észak-afrikai
 - közép-ázsiai
 - elő-ázsiai
 - indonéz-maláj
- létezik-e egységes iszlám civilizáció?
 - egység és differenciáltság (országok, etnikumok, politikai rendszerek, helyi kulturális sajátosságok stb.)
 - "iszlám" értelmezése és hatóköre (totális - szekularizált)
- fejlődési szakaszai
 - kialakulás, felfelé ívelés (9-10. századig)
 - fénykor (10-12. sz.)
 - stagnálás (13-18. sz.)
 - Nyugatnak való alávetettség (19. sz. és 20. sz. első fele)
 - nyugatosító modernizációs kísérletek (függetlenség után)
 - retradicionálisizáció ("modernizációs válság" nyomán)

Islám civilizáció 2

- kialakulása
 - hódítások - 622-től 8. század közepére Indus völgyétől Pireneusokig terjed
 - (634: Arábia; 636: Jarmúk - Bizánc; 637: Kádiszíja - Perzsia; 638: Jeruzsálem; 640: Egyiptom, Szíria, Irak, Nyugat-Irán; 656-ra Líbia, Kaukázus, Oxus, Hindukus; 711: Gibraltár; 712: Taskent - Közép-Ázsia; 751: kínai csapatok legyőzése)
 - leigázott népek beolvadása: évezredes kultúrák
- iszlám civilizáció megszilárdulása, iszlám életmód, virágzás
 - 9-10. századra iszlám teljes rendszere: közösség változó társadalmi gyakorlata
 - saría ("magatartási kódex") - jogrendszer kialakulása
 - tudományok
 - etnikai sokszínűség - arab etnikum + perzsák majd törökök (és mások)
 - dinasztia-váltások - életmód állandósága
 - kereskedelem, városok virágzása
 - miszticizmus - szúfizmus
- civilizáció "kötelemei"
 - iszlám mint életmód a muszlim társadalmakat áthálózó "szövet"
 - saría - sohasem kizárólagos, helyi hagyományok illetve szokásjog megőrzése
 - miszticizmus, népi vallásosság, szúfi rendek
 - tanár-tanítvány kapcsolatok
 - iszlám életmód, érzület és tudás közössége, lelki együvé tartozás
 - politikai hatalom változásai nem érintik a társadalmi gyakorlat állandóságát
 - politikai vezetés (kalifák) - ulamá - szúfik közötti egyensúly
- 10-15. század: nomád támadások sorozata: törökök és mongolok

Islám pillérei

- Islám öt “pillére”, a “hit oszlopai” (arkán ad-dín)
 - hitvallás, tanuságtétel (saháda): kalima elfogadása
 - imádkozás, istentisztelet (szalát)
 - naponta ötször (felkelés után, kora délután, késő délután, naplementekor, lefekvés előtt)
 - péntek kora délután mecsetben (maszdzsid, dzsámi)
 - rituálé: “alávetés” szimbolikája: leborulás, “hajlongás”
 - előtte megtisztulás (mosakodás)
 - Mekka felé (qibla, mihráb - falmélyedés)
 - böjtölés (szaum)
 - holdév kilencedik hónapja (ramadán)
 - pirkadattól mapnyugtáig tilos: evés, ivás, dohányzás, nemi érintkezés
 - cél: a test alávetése a léleknek, öfegyelem, akarat erősítése, istenhez közelkerülés
 - “szegény-járandóság”, alamizna (zakát)
 - cél: jövedelmi különbségek csökkentése
 - mekkai zarándoklat (haddzs)
 - Kaaba szentély - fekete kő
 - minden muszlim életében egyszer - lehetőségei függvényében
 - egyszeri fehér lepel - hívők egyenlősége, csak Allah
 - központi szentély körüljárása hétszer
 - a közeli Szafá és Marwa dombhoz történő futás (Hágár vizet keresett Izmáílnak)
 - továbbhaladás Arafát síkságig és hegyig (megemlékezve arról, hogy Ábrahám ellenállt a bálványimádás kísértésének)
 - Minában oszlopok megkövezése (Ábrahám, Hágár és Izmáíl ellenállt a sátán kísértésének)
 - állatáldozat

Islám rendszere

- Vallásjogi rítusok (madzhab)
 - hanafita (Abu Hanífa †767): Irak, türelmesség, közmegegyezés, bírói vélemény. Ma: India, Pakisztán, korábban Oszmán Bir.
 - málikita (Málík ibn Anasz †795): Medinában, prófétai hadiszok. Ma: felső-Egyiptom, Észak- és Nyugat-Afrika
 - sáfiita (Muhammad ibn Idrisz as-Sáfií †820): Egyiptom, előző kettő szintézise, analógia. Ma: Indonézia
 - hanbalita (Ahmad ibn Hanbal †855): elveti az analógiát, közmegegyezést, szigorú, merev: Szaúd-Arábia
 - + síita dzsaafarita (Dzsaafar asz-Szádiq †765)
- qádi (bíró), muftí (első számú jogi szakértő), fatvá (hivatalos jogi vélemény)
- irányzatok
 - kháridzsita: 7. sz.: 657: Sziffin-i csata - kivonulók, elpártolók, ortodox iszlám ellen, eredeti iszlám helyreállítása, hit és tettek egysége, bárki lehet vezető
 - mutazila: 8-9.sz.: értelem, racionalizmus: teológia tételeit emberi gondolkodás tárgyává kell tenni, nincsenek isteni attribútumok, Isten pusztá lényeg, Korán időben létrehozott
 - síita iszmáíliya: társadalom tagjainak egyenlősége, csoportszolidaritás; ezoterizmus: megismerés kettőssége:
 - külső realitás (záhir)
 - belső lényeg (bátin)Cél: "belső értelem" megismerése, 7 periódus: 7 próféta, kinyilvánító, "beszélő", köztük 7 "szótlan" (imám, őrző), Mohamed után még egy hetedik próféta
 - qarmaták: "iszlám bolsevikjai", 9. század, parasztság, félnomádok, egyenlőség, javak egyenlő elosztása, eleve elrendelés - Mekka - fekete kő elrablása

Az iszlám Medinában

- ellentétek mekkaiak (muhádzsirún) és medinaiak (anszár) között - iszlám mekkai viszonyoknak felelt meg
- kíséret umma (hívők közössége) egységére
 - Medinai Alkotmány
 - túllép a törzsi és nemzetségi viszonyokon
 - zsidókkal kiegészülő muszlim közösség
 - törekvés a zsidók megnyerésére (ima iránya Jeruzsálem, bőjt judaizmus szerint)
- miután nem fogadják el az iszlámot, fellépés a zsidók ellen
- Ábrahám-vallás: iszlám "arabizálása"
 - Ábrahám (az arabok "ősapjának", Iszmáílnak az apja) lesz az iszlám megalapítója
 - Ábrahám muszlim (3:67)
 - Ábrahám és Mekka összekapcsolása: Mekka és a Kába megalapítója (3:95-97)
 - Mekka centrális szerepe
- 624-től harcok mekkaiak ellen: zsákmányszerzés
- badri csata: 300 muszlim és 750 mekkai: muszlim győzelem
- támadás Banú Qainuqá zsidó törzs ellen - elkergeti őket Medinából
- 625 Ohod: mekkaiak (3000 fő) támadása muszlimok (1000 fő) ellen: muszlimok veresége
- támadás másik zsidó törzs (Banú'n-Nadí) ellen - elkergetik őket Medinából
- 627 "árok-háború": mekkaiak (10000 fő) támadása Medina ellen (3000 muszlim), zsidók mekkaiak mellett, árok Medina köré, mekkaiak egy hónapos ostrom után elvonulnak
- támadás harmadik zsidó törzs (Banú Quraiza) ellen, férfiak (600-900 fő) meggyilkolása, többi rabszolga
- 628: medinai muszlimok Mekkába akarnak zarándokolni - mekkaiak nem engedik - tárgyalás, hudajbijai békeszerződés (tíz évig nincs háború, Mohamed Mekkába zarándokolhat)
- 629: végső leszámolás zsidókkal, zsidó oázisok (Khaibar, Wádi al-Qura, Taimá elfoglalása) - zsidók termék fele fejében földjeiket tovább művelhetik
- 630: Mekka bevétele, Qurais felveszi az iszlámot

Kereskedelem

- selyem út, tömjén út: Abesszíniából és Jemenből Nyugat-Arábián át Szíriába, illetve Bizánc és Kína között - fő felvevő Bizánc
- selyemutat hosszú időn át Perzsia uralta - Bizánc kísérletei Perzsia megkerülésére (selyem előállítás - nem sikerül)
- tömjénutat himjariták uralták
- ütközőállamok kísérletei kereskedelem ellenőrzésére - két nagyhatalom fellépése
- 570 körül: összes rivális meggyengül - Mekka réteszi kezét a kereskedelemre - uralkodó gazdasági tevékenység - Qurais
- Fő vetélytárs: Táif
- tömjénúton 65-75 állomás
- kereskedelemből óriási haszon - nemzetségek között és nemzetségeken belül rétegződés, vagyoni differenciálódás
- 6. sz. végére Qurais lesz a tranzitkereskedelem vezetője
- haszon, uzsora, bizánci, perzsa és jemeni pénz (első arab pénz, dínár 695-ben, Abd al-Malik kalifa)
- elszakadás nomád életformától
- ellentétek kiéleződése, szegényebb nemzetségek elégedetlensége
- első muszlimok
 - a kereskedelemben másodlagos szerepet játszó nemzetségek tagjai
 - gazdag nemzetségek háttérbe szorított fiataljai
- ellentmondás kereskedelmi tevékenység és törzsi társadalom között
- kereskedelem meghaladta a törzsi társadalmat és a törzsi vallásokat - ennek megfelelő vallás az iszlám
- iszlám oldja fel az ellentmondást
- umma - törzsiség meghaladása, új típusú közösség

Keresztesháborúk

- Háttér: Ny-Európa: feudalizmus, technika, áru- és pénzviszonyok, városiasodás. Világi uralkodók célja: hódítások, földszerzés
- pápaság - császárság, VII. Gergely: pápaság elsődlegessége, cél: politikai és szellemi vezetés, fennhatóság bizánci egyház fölött, egykori kelet-római területek visszaszerzése muszlimoktól, világi fejedelmek függőségbe vonása
- Bizánc: 395: Római Birodalom kettészakad, Konstantin alatt székhely Büzantion, "Konstantin városa" - 10. sz.ra összeszikül. Cél: elvesztett területek visszaszerzése
- 11.sz.: Szeldzsuk-török előretörés, 1055: beveszik Bagdadot, 1071 Bizánc veresége, Rómi szeldzsuk szultanátus
- 1054: keleti és nyugati egyház szakadása
- Iszlám világ: bomlás, Abbászida kalifátus, önálló dinasztiák sora, vazírok, emírek
- Egyiptom: 909 síita Fátimidák, külön kalifa, szeldzsuk fenyegetések (elveszik Damaszkuszt és Jeruzsálemet), jó viszony Bizánccal
- I. Alexiosz kelet-római császár segélykérése a Nyugathoz
- 1095 II. Orbán pápa: felhívás Szent Sír felszabadítására, "szent háború".
- 1096-1099: első kereszties háború
 - 1096 Nikaia (Nicea): szeldzsuk győzelem
 - 1097: Nicea elesik (Bizáncnak adja meg magát)
 - 1098: Edesszai grófság, Antiochiai fejedelemség
 - 1098: Fátimidák elfoglalják Jeruzsálemet (szövetségi ajánlat a keresztieseknek)
 - 1099: Jeruzsálem elfoglalása: Bouillon Gottfried
- 6 hadjárat
 - 1144: Edessza visszafoglalása
 - 1187: Jeruzsálem visszafoglalása
 - 1303: keresztiesek feladják utolsó támaszpontjukat

Legfontosabb események

- 622. 07. 16. - hidzsra
- 632. 06. 08. - Mohamed halála
- 632-661: négy "igaz úton járó" kalifa
 - Abu Bakr (632-634), "ridda"-háborúk, khalífa raszúl Allah, amír al-muminín
 - Omár (634-644, megölik), h. sz. időszámítás, lázadóknak amnesztia - hódítások
 - gyors harcmódor
 - szabad rablás
 - szászánida-bizánci háborúk, arab zsoldosok
 - alávetettek elégedetlensége
 - Oszmán (Omajjáda, 644-656, egyiptomiak megölik), Korán összeállítása
 - Ali (656-661, egy kháridzsita megöli) - összecsapások Muávijjával (Omajjáda)
- 661-749: Omajjáda dinasztia
 - 14 uralkodó
 - világi uralom - mulk, székhely Damaszkusz
 - kalifai tisztség örökletessége
 - abszolutista kalifátus, minta: ókori kelet "istenkirályai"
 - 5. kalifa: Abdel-Malik (685-705), Sziklamecset (691)
 - arabság központi szerepe (közigazgatás nyelve arab)
 - hódítások (É-Afrika, Ibéria, Transzoxánia, Horezm, Beludzsisztán, Pandzsáb - Bizánc nem sikerül)
 - alattvalók többsége nem arab
 - mawálí, "kliensek" - iszlámra áttért nem arabok
 - dzimmí - a muszlimok védelmét élvező nem muszlimok - dzsizje, fejadó (katonai szolgálat alóli mentesség - vallás megtartása)
 - iszlám felvétele nem kényszer
 - 740 körül belső viszályok, mawálí, abbászidák felkelése
 - utolsó omajjáda kalifa megölése, omajjádák kiirtása (kivétel I. Abdel-Rahmán - 756-1031: kordovai fejedelemség)
- 680. október 10. - Kerbelá-i csata - Huszein halála
- 711-1492: 781 évig tartó iszlám fennhatóság Ibériában
 - 711. július 25-26: Táriq ibn Ziyád - Dzsabal Táriq - Gibraltár
 - 732: Martel Károly: Tours, Poitiers

Legfontosabb események 2

- 749-1258: Abbászida dinasztia, Abbászida forradalom
 - központ Damaszkuszról Bagdadba
 - arab törzsi arisztokrácia helyett iszlám
 - növekvő perzsa befolyás (hadsereg, közigazgatás, arab nyelv), összeolvadások
 - vallási buzgalom - kalifa vallási vezető - más vallásokkal szemben türelmetlenebb
 - bagdadi udvar fényezése (917: bizánci küldöttség)
 - 786-809: Hárún ar-Rasíd, fénykor: gazdaság, kultúra, tudományok virágzása
 - "khalifat Allah" cím teokratikus tartalma
 - vallási zavargások (síiták, kháridzsiták)
 - birodalom politikai szétesése - dinasztikus államok
 - török befolyás növekedése - türk rabszolgák: abbászida hadsereg legerősebb eleme
 - Abbászidák fenyegetettsége: 2 síita dinasztia
 - 909-1171: síita Fátimida dinasztia
 - 972: Al Azhar, 973-tól Al Fuszát neve Al Káhira (Kairó - Győzedelmes, Hódító)
 - Bújjidák: 945: Bagdad elfoglalása - Abbászida kalifátus marad - kalifák palotába zárva - perzsa kultúra
 - egy időben egyszerre három kalifátus: Abbászida, Fátimida, Kordovai
 - egymást követő dinasztiák (különböző etnikumok, vallási és politikai irányzatok) sokasága, ciklikus hullámzások, nagyjából 100 éves időtartam - iszlám civilizáció és életforma állandósága
 - 1038-1158: "nagy" szeldzsuk török dinasztia uralma
 - 1055: Bagdad elfoglalása: kalifa névleges hatalma, szeldzsuk vezető szultán
 - 1092: első "terrorakció" - asszaszinok
 - "rúmi" szeldzsukok
1258: mongolok (tatárok) elfoglalják Bagdadot, kalifa megadja magát, abbászidákat agyontapostatják - II Khanidák 1360-ig
- 1095-1303: keresztesháborúk
 - 1099: Jeruzsálem elfoglalása
 - 1187: Jeruzsálem visszavétele (Szaláh ad-Dín)

Legfontosabb események 3

- 1250-1517 (1811): mamlúkok Egyiptomban (és Palesztinában)
 - mamlúk ("mameluk"): "birtokolt": Ajjubidák főként a Kaukázus környékéről származó rabszolgái, Sagarat ad-Dur (egyetlen női uralkodó)
 - 1260: Palesztinában Ain Dzsalutnál megverik a mongolokat
 - 1250-1390: "vízi" (bahri) mamlúkok (türkök és mongolok, kipcsakok)
 - 1382- : "várbeli" (burdzi) mamlúkok (cserkeszek és grúzok)
 - Mekka és Medina is mamlúk fennhatóság alatt (1517-ig, attól kezdve Oszmán Birodalom)
 - 1480-as években Mátyás király követeket küld Káitbái kairói mamlúk szultánhoz a törökök ellen szövetséget keresve (Lázói János) - sok magyar a mamlúkok között
 - 1517: törökök elfoglalják Kairót, kivégzik utolsó mamlúk uralkodót - tényleges helyi irányítás továbbra is mamlúkok kezében
 - 1811: Mohamed Ali megöleti a mamlúkokat
- kalifátus:
 - egy időben három (bagdadi Abbászida, kairói síita Fátimida [909-1171], kordovai Omajjáda [929-1031])
 - 1258-1261: nincs kalifa
 - 1258: mongolok kivégzik al-Musztaszim kalifát: "univerzális kalifátus" vége
 - 1261: mamlúkok Kairóban beiktatják al-Musztaszim elmenekült unokaöccsét, al-Musztaszirt - egyiptomi Abbászida kalifátus - névleges, hatalom mamlúkoké
 - 1517: török szultán (I. "Rettenetes" Szalím) átveszi a Kába kulcsait és magával viszi al-Mutawakkil kalifát Konstantinápolyba, ahonnan az később visszatér Kairóba
 - Szalím kalifává nyilvánítja magát - újra egyesítve a vallási és a politikai-katonai vezetést (vita: lemondott-e Mutawakkil)
 - 1543: Mutawakkil meghal - második Abbászida kalifátus vége
 - oszmán uralkodók "kisajátítják" a kalifai titulust - első ismert dokumentum 1774-es szerződés Oroszországgal

Kulturális robbanás

- nemzetközi rendszer társadalmasodása, kulturalizálódása
- kulturális szereplők közvetlen részvétele
- identitás kifejezési formáinak diverzifikálódása
- kultúra dezintegráló tényező - "másság" megtestesítője
- politika kulturális befolyásoltsága: a többi szereplő saját kultúra alapján történő megítélése
- interetatikus nemzetközi rendszer nem egy egyetemes jelentést hordozó kulturális logikára épül: saját kultúrához kötődés, eltérő beszédmódok
- kettősség: nyugati intézmények + endogén társadalmi-politikai rendszer
- kulturális háttér folyamatok
 - etnicitás/etnopolitika
 - nacionalizmus
 - multikulturalizmus
 - vallások reneszánsza (fundamentalizmus)
 - identitás/identitáspolitika
- a kultúra logikája nem területiális hanem funkcionális: politikai tér deterritorializációja
- transznacionális áramlások
 - személyek
 - áruk és szolgáltatások
 - technikák
 - tőke illetve pénz
 - eszmék és ideológiák
 - információk
 - normatív intézmények
 - viselkedésmódok és gyakorlatok
- a szuverenitás, a területiség és a biztonság hagyományos "államközpontú" elveinek megkérdőjeleződése
- nemzetközi rendszer "széttöredezése": törésvonalak nem egyetemes logika szerint

Kultúra-értelmezések

- közös vonások:
 - a kultúra “emberi termék”, emberi teljesítmény
 - értelem hatja át
 - jelentést, reprezentációt közvetít
 - a természet “antitézise”
 - az embert megkülönbözteti más élőlényektől
- a kultúra két fő értelmezése
 - antropológiai
 - a vizsgálat tárgya a kultúrát “hordozó” embercsoport, a kultúra az eszköz
 - kultúra: egy valamilyen szempontból összetartozó (és másoktól különböző) embercsoport sajátosságai
 - belső ellentmondás: egyidejűleg univerzalizál és partikularizál
 - emberiség egészének jellemvonásai (emberi kultúra [e. sz.] - azonosságok)
 - összetartozó embercsoportok jellemvonásai (kultúrák [t. sz.] - másság - különbözőségek)
 - értéksemleges, nincs értéksorrend
 - normatív/értékelő
 - a vizsgálat tárgya maga a kultúra, emberi objektívációk
 - háromféle értelmezés
 - legtágabb: valamennyi emberi objektíváció
 - szűkebb: csak szellemi-intellektuális teljesítmények
 - legszűkebb: csak a “legértékesebb” emberi teljesítmények: művészetek és tudományok
 - értékorientált, “magasabbrendű” tevékenységek
 - immanens ellentmondások: tág - szűk; univerzalizál - partikularizál; emberiség egysége - embercsoportok különbözősége; a kultúra integráló - megosztó: ideológiai vagy intellektuális csatátér (Wallerstein)

Kultúra-értelmezések

- az antropológiai kultúra-értelmezés válfajai
 - hagyományos:
 - a kultúra az emberek mindennapi viselkedését meghatározó megváltoztathatatlan adottság
 - az emberek “beleszületésüktől” fogva állandóan tagjai ugyanannak a kultúrának
 - hagyományok, “örökség”, “kulturális emlékezet” - belső kontinuitás, kulturális esszencia (nemzeti vagy etnikai karakter)
 - a kulturális csoportok homogének
 - más hasonló csoportoktól eltérő sajátosságok
 - a csoport alapvetően meghatározza tagjai viselkedését
 - kultúra és kulturális csoport territorializálása
 - “mi” - “ők”, “saját” - “idegen” dichotómia
 - modern
 - kultúrák kreolizációja (belső heterogenitás)
 - kultúrák hibridizációja (különböző kultúrák keveredése)
 - az egyén különböző kulturális hatásoknak van kitéve - kulturális- ill. identitás-háló
 - a kultúra folyamat, önmagát reprodukálja
 - a kultúra állandóan módosuló és változó szimbólumrendszer
 - kulturális közösségek között nincsenek merev határok és kulturális különbségek
 - a kultúra nem esszencia, hanem kontextus, amelyben a társadalmi és politikai megnyilvánulások értelmezhetők
 - “kulturális autenticitás” nem létezik

Az Oszmán Birodalom hanyatlása

- II. Szelim (1566) uralkodásától hanyatlás, okai:
 - alkalmatlan uralkodók
 - janicsárok felkészültségének csökkenése
 - fegyverzet technikai színvonalának elmaradása
 - oszmán társadalom bomlása
 - gazdasági helyzet romlása, közvetítő kereskedelem szerepének csökkenése
 - az ulemá konzervatív felfogása
 - egyensúly megbomlása az uralkodó rétegen belül
- 1683: Bécs sikertelen ostroma, 18. század végéig területvesztés Európában
- III. Szelim (1789-1807): nizám-i-dzsedid (új rend)
 - államszervezet átalakítása
 - nyugati típusú hadsereg
 - janicsárok fellázadása
- II. Mahmud (1808-1839): reformok folytatása
 - leszámolás a janicsárokkal
 - új hadsereg szervezése
 - új oktatási rendszer - európai tanárok
 - közigazgatás átszervezése
 - cél: hatalom összpontosítása szultán kezében
- Abdulmedzsid (1839-1861): tanzimat (újjászervezések)
 - hatt-i-serif: alattvalók jogainak védelme
 - hatt-i-humajun: valamennyi alattvaló törvény előtti egyenlősége
 - átfogó reformprogram: oktatás, infrastruktúra, pénzügyi rendszer
- 1853-56: krími háború: angol-francia segítséggel oszmánok legyőzik az oroszokat - egyes területek visszaszerzése - európai hatalmak közösségének teljes jogú tagja lesz

Oszmán Birodalom

- 13. sz. vége, Észak-Anatólia: rúmi szeldzsuk birodalom romjai
- Oszmán (1280-1326) - birodalom 1923-ig - határ menti vazírokból birodalom vezetője
- gyors hódítások - Dardanellák, Ankara, Európa jelentős része
- I. Bajezid (1389-1402): Konstantinápoly sikertelen ostroma, kairói kalifától "Rum szultánja"
- II. Mehmed (1451-1481): Konstantinápoly bevétele (1453), vallásszabadság, türelem
- I. Szelím (1512-1520): hatalmas birodalom, szafavidák, mamlúkok legyőzése, Kairó, Mekka, Medina, Jeruzsálem oszmán uralom alá
- I. Szulejmán (1520-1566): Nándorfehérvár, Bécs : arabok, perzsák és rumok szultánja
- sikerek okai:
 - kiemelkedő uralkodók
 - utódlási vetélkedések megakadályozása: összes fiútestvér kivégzése
 - posztok elosztása képességek szerint (vallás nem számít)
 - erős uralkodó réteg
 - anatóliai török emírek
 - balkáni keresztény fejedelmek
 - iszlámra térített rabszolgák (devsirme)
 - uralkodó réteg négy rendből állt:
 - palota: államirányítás: szultán családja, díván (államtanács): közigazgatás felügyelete, feje a nagyvezír (keresztény áttért is lehetett)
 - hadsereg: szpáhik (lovasok) - tímár földek, janicsárok: devsirme
 - kincstári adószedők (mültezimek) - bevétel egy része kincstáré
 - ulemá - élén sejhülszlám
- millet rendszer: "hitközség": először görögkeleti ortodox, örmény és zsidó (muszlimok - kisebbségben! - iszlám umma)
- kapitulációk: a birodalomban élő külföldiek számára biztosított autonómia, oszmán törvények és helyi adófizetés alóli mentesülés

A nemzetközi rendszer paradigmái

I. Hidegháború idősza

- Hidegháborús
 - bipolaritás
 - nukleáris elrettentés
 - egyensúly, kiszámíthatóság, "hosszú béke"

II. Hidegháború utáni (post-cold-war) nemzetközi rendszer

- Egyetlen világ
 - liberális demokrácia győzelme (a "történelem vége" - Francis Fukuyama)
 - nincsenek rivális ideológiák
 - kapitalizmus/piacgazdaság győzelme (Jeffrey Sachs)
- Két világ
 - megszűnt az ideológiai Kelet-Nyugat, helyette
 - Észak-Dél, centrum-periféria, gazdag-szegény, illetve
 - West-Rest, nyugati civilizáció - többi
- 184 állam
 - realista
 - államok elsődleges szereplők
 - erő, hatalom, érdekek
- Káosz, anarchia
 - új törzsiség, új középkor, tribalizálódás
 - etnikai háborúk, szeparatizmus, szecessziós törekvések
- Civilizációs paradigma (Samuel Huntington)
 - fő törésvonalak civilizációk mentén
 - világpolitika multicivilizációs

Síita iszlám

- Legfontosabb leágazások (fő különbség imám emberi vagy emberfeletti - isteni - mivolta; jogos imámok száma)
 - “tizenkettek” (imámiták vagy dzsaafariták):
 - imám részleges isteni mivolta
 - 12 jogos imám
 - “túlzók”, “szélsőségesek” (gháliya), köztük “hetesek” (ismáiliták)
 - imám az isteni szubsztancia megtestesítője (legszélsőségesebbek - Alí lláhi - szerint az imám maga az Isten)
 - 7 jogos imám
 - “ötösök” (zayditák)
 - imámok közönséges emberek
 - 5 jogos imám
- “Rejtőzés” (ghayba)
 - az imám a közösség vezetését úgy is végezheti, hogy személyében nincs jelen, “rejtőzik”
 - ilyenkor közvetítőkn, megbízottakon át irányít
 - tizenkettek: az utolsó, tizenkettedik imám 872-ben eltűnt - “rejtőző imám” -, azóta ezoterikusan, kiemelkedő képességű vallástudósokon keresztül irányít
 - mahdíként, megváltóként tér majd vissza, ezzel megvalósul az igazságosság
- síita vallási hierarchia - élén a vezető vallástudósok - ajatollah (áyat Alláh - Isten jele) -, köztük első a mardza-i-taqlíd, az imitáció forrása
- idzstihád (egyéni értelmezés) nagy szerepe - ellentétben szunnita iszlámmal
 - imám rejtőzése alatt a vallástudósok maguk értelmezhetik az iszlámot - mudzstahidok
 - muszlimok többsége viszont csak követi, “utánozza” a mudzstahidokat - muqallidok
 - az első számú mudzstahid és ajatollah az utánczás forrása, véleménye a “rejtőző” imám véleményeként jelenik meg (vele áll ezoterikus kapcsolatban)
 - őt is imámként tisztelik (vö. Khomeini)

A síita iszlám

- Sía - párt, frakció, követők - "síat Ali" - Ali pártja
- A közösség vezetői csakis Mohamed vér szerinti leszármazottai - Ali és utódai
- először politikai mozgalom, majd vallási jelleg
- iszlám öt alapelve, "gyökere": tawhíd, prófétaság, imamátus, feltámadás, isteni igazságosság
- ezoterizmus
 - az iszlám (Korán, saría) "belső lényege" - csak Mohamed leszármazottai ismerik - imámok
 - imámok a próféták három funkciója közül kettőt átörökölnek
 - a próféciát (nubuwwa), az isteni rendelés megjelenítését nem
 - waszáya: az isteni rendelés végrehajtása
 - waláya (wiláya): az isteni rendelés értelmezése, belső lényeg megismerése
- fő különbség szunnita iszlámhoz képest: síita éthosz, "szellem", az iszlám eltérő közelítése és interpretációja
 - imamátus - vezetés autokratikus jellege
 - csakis az imám képes az iszlám "belső rejtelseinek" értelmezésére
 - csalhatatlan, tévedhetetlen (iszma)
 - szakrális, karizmatikus vezető, Allah kiválasztotta
 - vallástudósok vezető szerepe (wiláyat faqih)
 - aktivizmus, fanatizmus - hit és tett egysége, állandó küzdelem elnyomás, zsarnokság ellen - évszázados üldöztetés
 - mártírság (saháda) - 680. okt. 10: Kerbelá-i csata - Huszein és kísérete halála
 - ezoterizmus, külső megnyilvánulás helyett belső (rejtett) lényeg
- leplezés, színlelés (taqíya): veszélyhelyzetben egy síita elleplezheti hitét

Oswald Spengler: A Nyugat alkonya (1918, 1922)

- evolucionistának tartják, de elveti az egyenes vonalú világtörténelem képét
- "látható történelem" helyett jelentések: minden történelmi tény valaminek a kifejeződése
- történelem alapegységei a kultúrák - egyes kultúrterületek közötti morfológiai (alaktan) rokonság
- emberiség történelme: egymást követő kultúrák története
- két korszak
 - primitív kultúrák: i.e. 3000-ig (nem organizmus)
 - magaskultúrák (szerves rendszer, organizmus)
- kultúrák meghatározott fejlődési folyamata: négy szakasz (Goethe nyomán)
 - előidő
 - koraidő
 - kései kor
 - civilizáció
- világtörténelemben nyolc magaskultúra, eszményi élettartam 1000 év, sajátos lelkület, "összimbólumok":
 - egyiptomi (i.e. 3000-tól)
 - babiloni (i.e. 3000-tól)
 - indiai (i.e. 1500-tól)
 - kínai (i.e. 1400-tól)
 - antik (i.e. 1100-tól, "apollóni": érzéki-jelenváló test)
 - arab (0-tól, "mágikus": algebra, asztrológia, alkímia ..)
 - mexikói (200-tól)
 - nyugati (900-tól, "fausti": tisztán határtalan tér)
- civilizáció a kultúra hanyatló szakasza, mívi állapot, pusztta harc a hatalomért, sajátosságai
 - világváros (saját teremtménye, a város áldozatává teszi az embert)
 - a pénz egyeduralkodó szerepe
 - a demokrácia látszata
- a nyugati civilizáció (1800-tól) a világot a hatalmába kerítette
- multikulturalizmus, pesszimizmus, ciklikusság

Civilizáció

- civilizáció = kultúra
- civilizáció - egyes számban
 - vadság, barbárság "ellenfogalma"
 - civilizációs folyamat (fejlődés, haladás)
- civilizáció mint a kultúra ellenfogalma (német)
 - a társadalmi fejlődés anyagi-technikai elemei
 - (kultúra: szellemi-intellektuális)
- civilizációk (többes számban)
térben és időben legnagyobb kiterjedési kultúra, rokon kultúrák csoportosulása, kultúrák szintézise
- civilizáció mint a kultúra fejlődésének végső szakasza (Spengler)